

Wstęp

Od kilkudziesięciu lat w wielu środowiskach toczy się debata dotycząca definicji, zakresu i roli społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (ang. *corporate social responsibility*, CSR). Na początku lat 90. XX wieku zyskała ona globalny wymiar, gdy problematyka CSR przyciągnęła uwagę nie tylko lokalnych i międzynarodowych organizacji, lecz także opinii publicznej oraz wielu korporacji i przedsiębiorstw. To zainteresowanie stało się zalążkiem dynamicznego rozwoju koncepcji CSR, a następnie kryteriów ESG analizujących działania przedsiębiorstw w obszarze ekologicznym, społecznym oraz zarządczym.

Niniejsza monografia poświęcona jest problematyce społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw z perspektywy teorii i praktyki zarządzania uwzględniającego kryteria ESG. Jej główny problem badawczy koncentruje się wokół pytania, czy oczekiwania różnych grup interesariuszy wobec miejsca, roli i sposobów działania przedsiębiorstw są konkurencyjne czy komplementarne, a używając języka matematyki – czy ich wspólnym mianownikiem może być tworzenie wartości? Te rozważania rodzą kolejne pytania: czy przedsiębiorstwa i organizacje działające w interesie nie tylko właścicieli, lecz także pracowników, dostawców, klientów, społeczności lokalnej czy środowiska naturalnego mogą budować wartość w sposób trwały i zrównoważony, przyczyniając się do osiągnięcia celów ekonomicznych, ale również społecznych i środowiskowych? Czy realizowanie koncepcji społecznej odpowiedzialności wspiera tworzenie wartości dla wszystkich interesariuszy? W jaki sposób działania te integrują uwzględnianie kryteriów ESG w działalności przedsiębiorstw i organizacji?

Celem powstania publikacji była próba odpowiedzi na powyższe pytania poprzez dogłębne zbadanie i przeanalizowanie rozwoju koncepcji CSR i ESG oraz ukazanie bieżących zagadnień i wyzwań związanych z zarządzaniem w kontekście wymiaru ekologicznego, społecznego i związanego z ładem korporacyjnym. Publikacja przedstawia aktualne informacje, analizy dotych-

czasowych wyników badań czy najnowsze wytyczne dotyczące raportowania niefinansowego. Jednak przede wszystkim publikacja prezentuje autorską analizę ewolucji integracji czynników ESG na rynku polskim, inwestowania społecznie odpowiedzialnego i jego efektywności w świetle badań, wprowadzenia indeksów ESG na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie oraz stanu i wytycznych raportowania niefinansowego w Polsce. Stanowi ona jednocześnie kompendium wiedzy na temat społecznej odpowiedzialności oraz wymiarów ESG w zarządzaniu, w szczególności na rynkach kapitałowych.

Problematyka relacji przedsiębiorstwa z otoczeniem zawsze pozostawała w obszarze zainteresowań nauk o zarządzaniu, a dziś stała się ich istotną częścią (Płoszajski, 2012). Ważny i aktualny staje się nurt zarządzania humanistycznego (Kostera, 2010), a także zarządzania respektującego wartości, które zwiększa wiarygodność i efektywność organizacji, odpowiada współczesnym potrzebom i oczekiwaniom wszystkich interesariuszy, sprzyja integracji ludzi w organizacji oraz ułatwia zarządzanie kapitałem ludzkim (Herman, 2016). We współczesnej gospodarce obserwujemy konieczność uwzględniania uwarunkowań historycznych, kulturowych, społecznych czy ekologicznych w analizach zjawisk i tym samym podejmowania interdyscyplinarnych badań procesów zarządczych, będących przejawem postępu i rozwoju nauki.

W ostatnich dekadach byliśmy świadkami dynamicznego rozwoju nowych technologii, a wraz z nimi – światowej gospodarki. Obok wzrostu wskaźników PKB i poprawy jakości życia wielu społeczeństw procesowi temu towarzyszyły również niekorzystne zjawiska, między innymi wzrost nierówności społecznych, degradacja środowiska naturalnego oraz ocieplenie klimatu, grożące w nieodległej perspektywie katastrofalnymi konsekwencjami dla naszej planety. W ich efekcie wzrosły oczekiwania środowisk ustawodawczych i regulacyjnych, teoretyków i praktyków zarządzania, właścicieli i akcjonariuszy przedsiębiorstw, pracowników, klientów i konsumentów oraz szeroko rozumianej opinii publicznej wobec społecznego i ekologicznego kontekstu działania przedsiębiorstw¹.

Analizując wyniki badań z różnych krajów, przeglądając publicznie dostępne raporty oraz obserwując media, wyraźnie dostrzegamy, że ludzkość stoi obecnie przed poważnymi, globalnymi, ekologicznymi i społecz-

¹ Więcej na ten temat w *The Millenium Poll on Corporate Social Responsibility*, badaniu opinii publicznej nt. zmieniających się oczekiwań wobec przedsiębiorstw, zrealizowanym wśród ponad 25 000 osób w 23 krajach, w 1999 r. przez GlobScan Inc., The Prince of Wales Business Leaders Forum oraz The Conference Board (zob. Envirionics International Ltd., 1999).

nymi wyzwaniem. Wymagają one zorganizowanego działania i współpracy państw, ale i społeczeństw, aby zapobiec ich nieuchronnym skutkom zarówno dla planety, jak i dla jej mieszkańców.

Jak podaje Bank Światowy około 700 mln obywateli świata żyje w ekstremalnym ubóstwie, utrzymując się za mniej niż 2,15 USD dziennie². Jednocześnie według cyklicznych badań Banku Credit Swiss bogactwo światowe na koniec 2020 roku osiągnęło nowy rekord 418,3 bln USD (wzrosło o 7,4% w stosunku do roku poprzedniego w wartościach nominalnych) (Credit Suisse, 2021). W tym samym czasie 2,9 mld ludzi, czyli 55% wszystkich dorosłych osób na świecie, posiadało mniej niż 10 000 USD majątku. Podobnych danych dostarczają międzynarodowe badania World Inequality Lab (2023), prowadzone przez 100 badaczy na przestrzeni lat 2018–2022 pod kierunkiem międzynarodowej grupy ekonomistów: Chancela, Piketty’ego, Saeza i Zucmana. Pokazują one, że w 2021 roku elita ekonomiczna, stanowiąca 10% światowej populacji, kontrolowała aż 52% globalnych dochodów. Najuboższa połowa ludności świata otrzymywała jedynie 8,5% tego dochodu. Oznacza to, że roczne dochody przedstawiciela najbogatszej części ludzkości (górne 10% populacji) kształtowały się w granicy 122 100 USD, podczas gdy osoba z najbiedniejszej połowy populacji zarabiała jedynie 3920 USD rocznie (World Inequality Lab, 2023).

Ludzkość stoi również w obliczu poważnych wyzwań ekologicznych. Organizacja WWF alarmuje, że opracowany przez nią „wskaźnik żyjącej planety” (ang. *Living Planet Index*, LPI), obejmujący ponad 38 000 populacji ssaków, ptaków, gadów, płazów i ryb, obniżył się w 2022 roku o 69% w stosunku do 1970 roku i tym samym wielkość populacji gatunków kręgowców na ziemi zmniejszyła się o blisko dwie trzecie (Westveer i in., 2022). Ponadto zasoby naturalne ziemi wyczerpują się i, jak wskazują analizy, aby zaspokoić nasze obecne zapotrzebowanie musielibyśmy dysponować nie jedną, a przynajmniej 1,6 planety. Żyjemy na kredyt ekologiczny i nieustannie uszczuplamy własny kapitał naturalny, przez co przyszłym pokoleniom będzie znacznie trudniej żyć. Najnowszy Raport ONZ z 2023 roku na temat zmian klimatycznych także nie jest optymistyczny (IPCC, 2023)³. Emisja gazów cieplarnianych powoduje postępujące ocieplenie i zmiany klimatu na ziemi. Według raportu ograniczenie zmian klimatycznych wymagać będzie znacznej i trwałej reduk-

² World Bank. *Poverty*, ostatnia aktualizacja: 19.03.2024; zob. <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview> (dostęp: 25.03.2024).

³ Raport jest opracowywany cyklicznie, co kilka lat, przez międzynarodową grupę ekspertów pracującą przy ONZ – Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). Najnowszy, szósty z kolei raport *Climate Change 2023: Synthesis Report* został opublikowany na początku 2023 roku (zob. IPCC, 2023).

cji ich emisji. W latach 2011–2020 średnia temperatura na ziemi wzrosła bowiem o 1,1°C w porównaniu z latami 1850–1900. Globalna temperatura powierzchni ziemi wzrastała od 1970 roku szybciej niż w jakimkolwiek innym 50-letnim okresie w ciągu co najmniej ostatnich 200 lat, co więcej – niekorzystny wpływ zmian klimatu spowodowanych przez człowieka będzie nadal się nasilał.

Żyjemy w czasach ekologicznego hazardu stulecia i jako społeczeństwo globalne mamy do czynienia ze stanem dalekim od postulowanego już w starożytności, a tak pożądanego obecnie – stanu równowagi (Orłowski, 2011). Powyższe dane świadczą ewidentnie o naruszeniu równowagi ekologicznej, światowych dysproporcjach rozwojowych oraz obszarach nędzy. W nowym podejściu do uzyskiwania ekonomicznej efektywności i zarządzania niezbędną jest zatem symbioza aspektów ekonomicznych, społecznych oraz ekologicznych. Jak zauważa Sedláček (2012, s. 312), „W ostatnich latach ekonomia porzuciła zagadnienia, którymi zajmowała się pierwotnie, a więc etykę i moralność, i zagubiła się gdzieś na odludziu aparatu analityczno-technicznego”.

Jeszcze do niedawna społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw oznaczała dobrowolne uwzględnianie przez firmy kwestii społecznych i ekologicznych. Tymczasem jedną z najważniejszych zmian, jaka dokonuje się na naszych oczach w przeciągu ostatnich kilku lat, jest rosnąca w szybkim tempie zmiana w zakresie legislacyjnym. Zarówno z europejskiej, jak i polskiej perspektywy kluczowym dokumentem definiującym obszar raportowania zrównoważonego rozwoju na najbliższe lata będzie opracowana przez Komisję Europejską dyrektywa *Corporate Sustainability Reporting Directive* (CSRD), która wprowadza obowiązek tzw. ujawniania dla około 50 000 przedsiębiorstw w Unii Europejskiej (Grzybek, 2023). Zawiera ona zapisy ustanawiające konieczność sporządzania raportów niefinansowych zgodnie z nowymi, jednolitymi Standardami Raportowania Zrównoważonego Rozwoju (ang. *European Sustainability Reporting Standards*, ESRS). Oba dokumenty – CSRD i ESRS – stanowiąc będą oś rozwoju zagadnień związanych ze zrównoważonym rozwojem w Unii Europejskiej. W ten sposób wymiary środowiskowe, społeczne oraz związane z ładem korporacyjnym w działalności przedsiębiorstw również staną kluczowe.

W procesie powstawania niniejszej monografii wykorzystano z różnorodnych metod badawczych, które pozwoliły na wszechstronną analizę prezentowanych zagadnień. Zastosowano metodę analizy i syntezy do studiowania i agregowania dostępnych wyników badań; metodę opisową, umożliwiającą dokładne przedstawienie wybranej problematyki; a także metodę porównawczą, która służyła identyfikowaniu istotnych różnic i podobieństw. Kluczową

rolę odgrywała też analiza literatury przedmiotu, danych źródłowych, wyników badań, aktów prawnych i specjalistycznych raportów. Ponadto zastosowano również studia przypadków wiodących koncepcji, wytycznych i regulacji, przedstawianych najczęściej w wyodrębnionych w tekście ramkach, co pozwoliło na uzupełniające ilustrowanie omawianej problematyki.

Co istotne, w niniejszej publikacji terminy „przedsiębiorstwo”, „firma” oraz „organizacja” są stosowane zamiennie, ponieważ, po pierwsze, w wielu kontekstach, zwłaszcza w literaturze biznesowej i zarządzania, słowa te często są używane w sposób synonimiczny, mimo że mogą mieć subtelnie różne konotacje w innych dyscyplinach. Po drugie, dla celów monografii główny nacisk kładziony jest na idee i koncepcje, które są wspólne dla różnych form organizacyjnych, niezależnie od tego czy są one nazywane firmami, przedsiębiorstwami, czy organizacjami. Użycie tych terminów w sposób wymienny pozwala na płynniejsze i bardziej naturalne przedstawienie treści i jednocześnie unikanie niepotrzebnych powtórzeń i nadmiernej precyzji terminologicznej, która mogłaby zakłócić główne przesłanie tekstu.

Struktura publikacji została podzielona na pięć głównych rozdziałów. Pierwszy rozdział przybliży ideę społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, jej rozwój i ramy teoretyczne. Omówione zostały w nim przesłanki zainteresowania tym zagadnieniem oraz różnorodne podejścia do koncepcji CSR. Rozdział drugi skupia się na kluczowych aspektach społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw. Zostają w nim przedstawione takie zagadnienia, jak etyka biznesu, teoria interesariuszy, zrównoważony rozwój czy korporacyjna filantropia. Rozdział trzeci prezentuje ekologiczne, społeczne i związane z ładem korporacyjnym wymiary zarządzania. Ponadto przedstawiono w nim ścieżkę ewolucji prowadzącą od koncepcji CSR do kryteriów ESG, a także omówiono każdy z kryteriów oddzielnie. Czwarty rozdział przenosi dyskusję na pole rynków kapitałowych, prezentując je z perspektywy czynników ESG. Omówione w nim zostały główne instrumenty inwestycji ESG, inwestowanie społecznie odpowiedzialne, indeksy ESG, a także znaczenie raportowania niefinansowego. Ostatni, piąty rozdział ukazuje wymiary ESG w zarządzaniu z perspektywy rynku polskiego. Przybliży wkład myśli polskiej do nurtu badań nad zarządzaniem wartością przedsiębiorstw w kontekście czynników ESG oraz analizuje specyfikę polskiego rynku w tym zakresie. Opisuje również zakres inwestowania społecznie odpowiedzialnego w Polsce, a także indeksy ESG notowane na warszawskiej giełdzie. Monografię zamykają konkluzje i rekomendacje podsumowujące główne wnioski płynące z przedstawionych analiz i dyskusji, a także autorski model Cyklu kreowania wartości w wymiarze ekonomicznym, społecznych i środowiskowym dla wszystkich interesariuszy.